

MỘT SỐ VẤN ĐỀ MANG TÍNH NGUYÊN TẮC CỦA NGHIÊN CỨU XUNG ĐỘT XÃ HỘI VÀ ĐỒNG THUẬN XÃ HỘI Ở PHƯƠNG DIỆN THỰC TIỄN

GS.TS. Võ Khánh Vinh
Viện Khoa học xã hội Việt Nam

Nghiên cứu xung đột xã hội và đồng thuận xã hội ở phương diện thực tiễn là một trong những nội dung quan trọng của nghiên cứu xung đột xã hội và đồng thuận xã hội. Bài viết này tìm hiểu một cách khái quát nhất những vấn đề thực tiễn của xung đột xã hội và đồng thuận xã hội.

1. Tình hình xung đột xã hội và đồng thuận xã hội ở nước ta hiện nay

Một trong những yêu cầu của việc xây dựng quan điểm, định hướng, các giải pháp giải quyết xung đột xã hội và quan điểm, định hướng, các giải pháp xây dựng, củng cố và phát triển đồng thuận xã hội ở nước ta hiện nay là *phải xác định, mô tả thật khách quan, đúng thực chất, rõ ràng tình hình xung đột xã hội và đồng thuận xã hội, các đặc điểm, các hình thức, các lĩnh vực, các dạng biểu hiện và phạm vi, mức độ biểu hiện của xung đột xã hội và đồng thuận xã hội, hay nói cách khác là xác định “bộ mặt, bức tranh hiện thực của xung đột xã hội và đồng thuận xã hội” trong xã hội ta.*

Đây là vấn đề có ý nghĩa rất quan trọng, bởi lẽ việc thấu hiểu đúng đắn, đầy đủ, khách

quan vấn đề này là một trong những cơ sở thực tiễn để đưa ra được những quan điểm, định hướng và các giải pháp đúng đắn, đúng “gam bạc” và “liều lượng” để phòng ngừa, giải quyết và “chữa trị” xung đột xã hội, xây dựng củng cố và phát triển đồng thuận xã hội có hiệu quả.

Việc đánh giá tình hình xung đột xã hội và đồng thuận xã hội là một công việc khó khăn, phức tạp, vì đây là những hiện tượng xã hội khó có thể thu nhận được đầy đủ những số liệu về lượng để chứng minh thực trạng và diễn biến của chúng. Cho đến nay chưa có nghiên cứu tổng thể nào, chưa có nghiên cứu cụ thể nào, cũng như chưa có tài liệu chính thức nào nói về tình hình xung đột xã hội và đồng thuận xã hội ở nước ta nói chung, mà mới chỉ có sự phản ánh về một số cuộc xung đột xã hội ở một số địa phương nhất định, trong một số lĩnh vực nhất định và sự phản ánh của các phương tiện thông tin đại chúng về các biểu hiện cụ thể của chúng mà thôi. Do vậy, việc làm rõ tình hình xung đột xã hội và đồng thuận xã hội được dựa trên việc phân tích và đánh giá khái quát về

tình hình xã hội bao hàm cả mặt tích cực và tiêu cực nói chung và tình hình xung đột xã hội, đồng thuận xã hội nói riêng thông qua việc phân tích xã hội và các tài liệu hiện có. Tiếp theo, dựa vào các hiểu biết khái quát đã tích lũy được tiến hành điều tra xã hội học bằng các phương pháp khác nhau để chứng minh, cụ thể hóa và khái quát hóa các đánh giá được đưa ra ban đầu với tư cách là các giả thuyết.

1.1. Những đặc điểm của tình hình xung đột xã hội và đồng thuận xã hội ở nước ta hiện nay

Thứ nhất, những đặc điểm của xung đột xã hội và đồng thuận xã hội ở nước ta hiện nay không tách rời tình hình chung của đất nước mà gắn liền với các điều kiện lịch sử cụ thể của xã hội.

Giai đoạn phát triển hiện nay ở nước ta được gọi là giai đoạn đổi mới. Phát triển xã hội ở nước ta hiện nay ở trạng thái nào xét từ quan điểm những thay đổi về lượng và chất trong sự phát triển, được bắt đầu từ cái gì và đến với cái gì? Đây là vấn đề cần được phân tích, trên cơ sở đó làm sáng tỏ những đặc điểm của tình hình xung đột xã hội và đồng thuận xã hội.

Xã hội nước ta hiện nay đang ở giai đoạn chuyển đổi từ xã hội được quản lý theo cơ chế quan liêu bao cấp, trong điều kiện khép kín chỉ ở trong nước sang xã hội được quản lý trong điều kiện: hòa bình, xây dựng

nền kinh tế thị trường định hướng xã hội chủ nghĩa đi vào chiều sâu và chiều rộng, xây dựng xã hội dân sự định hướng xã hội chủ nghĩa, hội nhập kinh tế quốc tế và khu vực ngày càng sâu rộng. Quản lý phát triển xã hội hiện nay ở nước ta do vậy là quản lý phát triển xã hội ở giai đoạn chuyển đổi. Từ logic đó cho thấy đặc điểm của xung đột xã hội và đồng thuận xã hội ở nước ta hiện nay mang tính chuyển đổi.

Thứ hai, đây là hai hiện tượng xã hội cùng nhau hiện diện với những mức độ, gam bậc khác nhau trong tất cả các lĩnh vực khác nhau của đời sống xã hội: kinh tế, xã hội, chính trị, tư tưởng, văn hóa, giáo dục, đạo đức, lối sống, quản lý...

Sự nghiệp đổi mới đất nước chúng ta được tiến hành trên tất cả các lĩnh vực khác nhau của đời sống xã hội. Bên cạnh những thành tựu, những mặt tích cực đã đạt được tạo cơ sở cho đồng thuận xã hội thiết lập và phát triển, còn có những mặt tiêu cực, những hạn chế tạo ra những xung đột khác nhau trong tất cả các lĩnh vực nói trên. Điều này nói lên tính tất yếu, tính nghiêm trọng, khó khăn, phức tạp của việc giải quyết xung đột xã hội, đồng thời cũng nói lên sự cần thiết phải có hiểu biết thực tiễn mang tính hệ thống, tính chính thể trong nhận thức về hai hiện tượng nói trên.

Thứ ba, những hiện tượng xã hội có sự chuyển đổi thuận nghịch, gắn kết lẫn nhau như hai mặt trong quá trình phát triển.

1.2. Các lĩnh vực, hình thức, dạng biểu hiện của xung đột xã hội và đồng thuận xã hội ở nước ta hiện nay

1.2.1. Các lĩnh vực của đời sống xã hội diễn ra xung đột xã hội và đồng thuận xã hội

Dựa vào cách tiếp cận rộng đến xã hội thì xung đột xã hội và đồng thuận xã hội hiện nay ở nước ta đang tồn tại trong mọi lĩnh vực của đời sống xã hội: kinh tế; xã hội (ở nghĩa hẹp); chính trị, tư tưởng; tâm lý - xã hội; văn hóa; đạo đức, lối sống; tôn giáo; dân tộc; và các lĩnh vực khác.

Vấn đề quan trọng nhất là cần phải làm rõ trạng thái thực tế trong mối quan hệ giữa các lĩnh vực xung đột xã hội và đồng thuận xã hội; thực tế chuyển hóa và khả năng chuyển hóa về mặt thực tế các lĩnh vực xung đột xã hội và đồng thuận xã hội nói trên trong thời gian qua và hiện nay.

1.2.2. Dưới dạng khái quát nhất, từ thực tiễn cho thấy có hai hình thức tồn tại của xung đột xã hội và đồng thuận xã hội ở nước ta hiện nay, đó là:

- Xung đột pháp luật và xung đột phi pháp luật (xung đột không có yếu tố pháp luật);

- Đồng thuận pháp luật và đồng thuận phi pháp luật (đồng thuận không có yếu tố pháp luật).

1.2.3. Các dạng biểu hiện của xung đột xã hội và đồng thuận xã hội.

Từ quan sát và nghiên cứu thực tiễn có thể khái quát hóa các xung đột xã hội ở nước ta thời gian qua thành các dạng sau:

- Xung đột xã hội giữa các nhóm xã hội, các nhóm dân cư với nhau;

- Xung đột xã hội giữa các nhóm xã hội, các nhóm dân cư, một bộ phận nhân dân các dân tộc thiểu số với chính quyền địa phương;

- Xung đột xã hội giữa các nhóm xã hội, các nhóm dân cư, những người lao động với các doanh nghiệp;

- Tình hình tội phạm: xung đột xã hội giữa cá nhân với Nhà nước.

1.3. Xung đột xã hội và đồng thuận xã hội theo các yếu tố của cơ chế hành vi

Xét theo tiêu chí này, chúng ta có các dạng xung đột xã hội và đồng thuận xã hội sau:

- Xung đột xã hội và đồng thuận xã hội về nhu cầu, lợi ích;

- Xung đột xã hội và đồng thuận xã hội về phương thức thực hiện (lạm thỏa mãn) nhu cầu và lợi ích;

- Xung đột xã hội và đồng thuận xã hội về kết quả đạt được.

1.4. Phạm vi, mức độ biểu hiện của xung đột xã hội và đồng thuận xã hội ở nước ta hiện nay

Xét theo phạm vi, mức độ tình hình xung đột xã hội và đồng thuận xã hội ở nước

ta thể hiện dưới các dạng khái quát sau: ở cơ sở; ở cấp huyện; ở cấp tỉnh; trong toàn quốc.

2. Nguyên nhân và điều kiện của tình hình xung đột xã hội và đồng thuận xã hội ở nước ta hiện nay

Yêu cầu thực tiễn tiếp theo của việc xây dựng quan điểm, định hướng và các giải pháp giải quyết xung đột xã hội và quan điểm, định hướng và các giải pháp xây dựng, củng cố và phát triển đồng thuận xã hội ở nước ta hiện nay là *cần phải xác định, phân loại và phân tích rõ nguyên nhân và điều kiện của tình hình xung đột xã hội và đồng thuận xã hội*. Nguyên nhân và điều kiện có nhiều (khách quan, chủ quan, bên trong, bên ngoài, trực tiếp và gián tiếp...), không thể bỏ qua một nguyên nhân và điều kiện nào, song vấn đề cần quan tâm là phải tìm cho được, cho đúng những nguyên nhân, điều kiện chủ yếu, trực tiếp dẫn đến tình hình xung đột đang diễn biến phức tạp, nghiêm trọng, kéo dài như hiện nay. Việc chỉ rõ và luận giải các nguyên nhân và điều kiện cũng rất phức tạp, khó khăn, bởi vì bản thân xung đột xã hội và đồng thuận xã hội đã rất phức tạp và trong sự phức tạp ấy, sự chuyển hóa biện chứng nhân quả vốn đã phức tạp lại càng phức tạp thêm. Trong vô vàn biểu hiện chông chéo lên nhau của tình hình xung đột xã hội và đồng thuận xã hội, phải cắt nghĩa và tìm được các quá trình, hiện tượng ẩn giấu đằng sau tình hình xung đột xã hội và đồng thuận xã hội, phát hiện những mối quan hệ mang tính quy luật

giữa các nguyên nhân và điều kiện với tình hình xung đột xã hội và đồng thuận xã hội, tìm ra bản chất chủ yếu nhất, trực tiếp nhất để đưa ra các giải pháp giải quyết xung đột xã hội có hiệu quả và xây dựng, củng cố, phát triển đồng thuận xã hội.

Phải thấy nguồn gốc sâu xa và nguyên nhân trực tiếp của tình hình xung đột xã hội hiện nay đều xuất phát từ tình hình kinh tế và xã hội, hệ thống lãnh đạo, quản lý, công tác tổ chức và xây dựng bộ máy, công tác chính trị - tư tưởng, việc thực hiện quyền dân chủ của nhân dân, nhận thức và tổ chức giải quyết xung đột xã hội ở nước ta trong thời gian qua.

Tất cả mọi kết luận đều phải dựa trên thực tiễn, trên cơ sở đánh giá đúng đắn, khách quan thực trạng tình hình xung đột, (cả hiện tượng tiêu cực và tích cực), phải dựa trên cơ sở tổng kết quá trình giải quyết xung đột xã hội và xây dựng, củng cố và phát triển đồng thuận xã hội.

Những quan điểm trên có ý nghĩa rất quan trọng đối với việc phân tích nguyên nhân và điều kiện của tình hình xung đột xã hội và đồng thuận xã hội ở nước ta hiện nay.

2.1. Nguyên nhân và điều kiện của tình hình xung đột xã hội ở nước ta hiện nay

Xung đột xã hội là hiện tượng xã hội tiêu cực, về cơ bản gắn liền với các quá trình và hiện tượng tiêu cực trong đời sống xã hội,

song cũng chịu sự tác động rất lớn của các quá trình và hiện tượng tích cực trong xã hội. Loại hiện tượng xã hội tiêu cực này có nhiều nguyên nhân ở các phương diện và mức độ khác nhau, nhưng qua nghiên cứu thực tiễn có thể phân chia một cách tương đối thành các loại sau:

- Những nguyên nhân và điều kiện về kinh tế - xã hội;
- Những nguyên nhân và điều kiện về chính trị - tư tưởng;
- Những nguyên nhân và điều kiện về tâm lý - xã hội;
- Những nguyên nhân và điều kiện về tổ chức xã hội quản lý;
- Những nguyên nhân và điều kiện từ bên ngoài đất nước;
- Những nguyên nhân và điều kiện về nhận thức, tổ chức phòng ngừa và giải quyết xung đột xã hội.

Những nguyên nhân và điều kiện nói trên được thể hiện một cách cụ thể như thế nào ở phạm vi toàn xã hội, từng vùng, từng địa phương, ở cơ sở, nói cách khác là ở các cấp khác nhau cần phải được làm sáng tỏ. Tiếp đến là nội dung cụ thể của từng nguyên nhân và điều kiện và cơ chế tác động của từng nguyên nhân và điều kiện và của tổng thể các nguyên nhân và điều kiện đến tình hình xung đột xã hội nói chung, đến từng vụ xung đột xã hội nói riêng. Đây quả thực là

vấn đề đòi hỏi phải có tổng kết thực tiễn, phân tích và đánh giá nghiêm túc.

2.2. Những nguyên nhân và điều kiện xây dựng, củng cố và phát triển đồng thuận xã hội

Đồng thuận xã hội là một hiện tượng xã hội tích cực, về cơ bản gắn liền với các quá trình và hiện tượng tích cực trong xã hội, song cũng chịu sự tác động không nhỏ của các quá trình và hiện tượng tiêu cực trong xã hội. Hiện tượng xã hội này cũng có nhiều nguyên nhân và điều kiện ở các phương diện và mức độ khác nhau. Từ thực tiễn có thể khái quát lại các nhân tố với tư cách là các nguyên nhân và điều kiện tạo nên sự đồng thuận trong xã hội là:

- Mục tiêu, quan điểm, định hướng chính trị đúng đắn, phù hợp với ý chí và lợi ích của nhân dân, của dân tộc;
- Chủ trương, đường lối, chính sách, pháp luật đúng đắn về phát triển đất nước trên tất cả các lĩnh vực, phản ánh một cách hài hòa các loại lợi ích trong xã hội;
- Việc tổ chức thực hiện đúng đắn chủ trương, đường lối, chính sách, pháp luật trong thực tiễn cuộc sống;
- Những kết quả tích cực đã đạt được trong quá trình phát triển và đổi mới đất nước trên tất cả các lĩnh vực khác nhau của đời sống xã hội;

- Sự hiện diện của các tổ chức đảng, bộ máy nhà nước, các tổ chức chính trị - xã hội trong sạch, vững mạnh, có trách nhiệm phục vụ nhân dân;

- Những nhân tố khác.

3. Quan điểm và giải pháp giải quyết xung đột xã hội và xây dựng, củng cố và phát triển đồng thuận xã hội ở nước ta hiện nay

3.1. Những quan điểm cơ bản giải quyết xung đột xã hội và xây dựng, củng cố và phát triển đồng thuận xã hội

Thực tiễn đổi mới đất nước trong thời gian qua cho thấy, một trong những lực cản của sự nghiệp đổi mới đó là xung đột xã hội, đồng thời một trong những nhân tố thúc đẩy sự nghiệp đó là đồng thuận xã hội. Do đó, cần phải xây dựng các quan điểm đúng đắn đối với việc giải quyết xung đột xã hội, xây dựng, củng cố và phát triển đồng thuận xã hội trong xã hội ta.

Trước hết, cần phải nhận thức đầy đủ, toàn diện về *vai trò và ý nghĩa* của việc giải quyết xung đột xã hội và xây dựng, củng cố, phát triển đồng thuận xã hội ở nước ta hiện nay.

Cần phải xuất phát từ tình hình thực tế và nhiệm vụ của giai đoạn phát triển đất nước hiện nay để xác định ý nghĩa, tầm quan trọng và nhiệm vụ của giải quyết xung đột xã hội và của xây dựng, củng cố và phát triển đồng thuận xã hội. Vì nếu việc giải quyết

xung đột xã hội và việc xây dựng, củng cố và phát triển đồng thuận xã hội không được đúng vào vị trí cần thiết của chúng thì việc giải quyết xung đột xã hội và việc xây dựng, củng cố và phát triển đồng thuận xã hội sẽ không có hiệu quả.

Giải quyết xung đột xã hội và xây dựng, củng cố, phát triển đồng thuận xã hội là *những nội dung song hành* của quá trình phát triển, đổi mới đất nước. Đây là vấn đề bức thiết hiện nay, đồng thời là vấn đề chiến lược lâu dài trong quá trình xây dựng chủ nghĩa xã hội ở nước ta, có ý nghĩa to lớn trên nhiều phương diện.

Mục tiêu của giải quyết xung đột xã hội và xây dựng, củng cố, phát triển đồng thuận xã hội là ngăn chặn, đẩy lùi và khắc phục xung đột xã hội, đề cao khả năng phòng ngừa, hạn chế môi trường, khả năng xuất hiện xung đột xã hội trong điều kiện mới và sự phục sinh, phát triển của nó; củng cố, phát triển các cơ sở, điều kiện đã có và xây dựng các cơ sở, điều kiện mới, tạo ra môi trường thuận lợi cho đồng thuận xã hội phát triển vững chắc, thực chất góp phần bảo đảm sự phát triển ổn định, bền vững của xã hội.

Giải quyết xung đột xã hội và xây dựng, củng cố, phát triển đồng thuận xã hội phải được tiến hành dựa trên những quan điểm cơ bản sau đây:

Một là: Đây là công việc khó khăn, phức tạp, lâu dài, gắn liền với quá trình phát

Đất nước, là một trong những nội dung
sự nghiệp đổi mới đất nước.

Hai là: Phải có tổ chức và có kế hoạch,
tục và thường xuyên trong khi tiến hành
mặt công tác lớn cũng như công tác hàng
ngày và phải coi đây là công tác của toàn xã

Ba là: Phải phát huy sức mạnh tổng hợp
toàn bộ hệ thống chính trị, toàn xã hội,
đựng một cách có hệ thống và đồng bộ
biện pháp chung cũng như các giải pháp
thể và trên những góc độ khác nhau. Mỗi
pháp sẽ phát huy tác dụng của nó trong
việc tạo thêm và phát huy nhân tố tích cực,
đẩy lùi những nhân tố tiêu cực; bằng nhiều
hình thức và biện pháp phát động quần
chúng nhân dân tham gia giải quyết xung đột
xã hội và xây dựng, củng cố, phát triển đồng
thuận xã hội.

Bốn là: Cần phải có sự lãnh đạo, chỉ đạo
thường xuyên và toàn diện của các cấp ủy
Đảng, các cấp chính quyền; cần tiến hành
theo phương châm từ cơ sở, tập trung giải
quyết dứt điểm những xung đột xã hội xảy ra
và củng cố đồng thuận xã hội.

Năm là: Phải tiến hành trên cơ sở khoa
học và thực tiễn, tiến hành đồng bộ nhưng có
trọng tâm, trọng điểm với những bước đi
vững chắc.

Sáu là: Phải gắn liền với việc giữ vững
ổn định xã hội, tạo môi trường thuận lợi cho
sự phát triển đất nước.

3.2. Những giải pháp giải quyết xung đột xã hội và xây dựng, củng cố, phát triển đồng thuận xã hội ở nước ta hiện nay

Vấn đề đặt ra ở đây là cần có những giải
pháp gì để giải quyết xung đột xã hội từ gốc
rễ, giảm bớt đến mức thấp nhất ảnh hưởng
của nó đến phát triển; Cần có những giải
pháp gì để xây dựng, củng cố và phát triển
đồng thuận xã hội bền vững, góp phần thúc
đẩy sự phát triển xã hội. Những giải pháp đó
phải có tính hệ thống, chỉnh thể, khả thi, bao
gồm: Các biện pháp kinh tế - xã hội; Các
biện pháp chính trị - tư tưởng; Các biện pháp
tâm lý - xã hội (tâm lý nhóm, tâm lý dân tộc,
tâm lý tôn giáo...); Các biện pháp tổ chức
quản lý xã hội; Các biện pháp ngoại giao, đối
ngoại từ bên ngoài; Các biện pháp tuyên
truyền, giáo dục, tác động vào ý thức của con
người; Các biện pháp pháp luật; Các tổ chức
và hoạt động của xã hội dân sự; Xây dựng và
tổ chức thực hiện chiến lược niềm tin; Xây
dựng xã hội hài hòa, phát triển bền vững, ổn
định.